

Tereny leśne Szczecina jako obszar aktywności turystycznej i rekreacyjnej mieszkańców

Beata Meyer

ARTYKUŁY / ARTICLE

Streszczenie. Nowe trendy we współczesnej turystyce i rekreacji promujące aktywne spędzanie czasu wolnego w otoczeniu czystego środowiska przyczyniają się do coraz szerszego wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego. Szczególne znaczenie dla wzrastającej liczby mieszkańców obszarów miejskich ma możliwość spędzania czasu wolnego w otoczeniu przyrody. Wśród tych obszarów wyróżniają się tereny leśne i przyrodniczo cenne dysponujące szeregiem walorów umożliwiających realizację zróżnicowanych aktywności. Szczecin jest miastem o dużej powierzchni, której ok. 17% to lasy i grunty leśne, a 2% to zieleni miejska obejmująca parki, cmentarze, zieleńce, skwery i zieleni uliczną. W obrębie miasta znajdują się także obszary przyrodniczo cenne objęte ochroną. Poziom zagospodarowania tych obszarów jest zróżnicowany i determinuje charakter ich wykorzystania. Połowa obszarów leśnych miasta pozostaje niezagospodarowana, w drugiej zaś części (Lasy Miejskie) ilość i zróżnicowanie elementów zagospodarowania stale się zwiększa przyciągając coraz większą liczbę osób, które swój czas wolny chcą spędzać na obszarach leśnych.

Słowa kluczowe: lasy, rekreacja, Szczecin

Abstract. The woodlands of Szczecin as an area of tourism and recreation for Szczecin's residents. New trends in contemporary tourism and leisure which promote spending time actively in a clean environment contribute to the growing use of environmental resources. Of particular importance for the growing urban population is the opportunity to spend free time in a natural setting. Among these areas some stand out because of the possession of natural forests and a number of valuable qualities. The implementation of diverse activities is possible within the green areas located within the city limits or nearby. Szczecin has a large surface area, approximately 17% of which is are the forests and 2% is filled by green areas such as parks, cemeteries, lawns and squares. Within the city there are also valuable natural areas under protection. The level of development of these areas is various and it determines the nature of their use. Half of the forest areas of the city remain virtually undeveloped. In the well-developed part of the forests (City Forests) the number and diversity of land-use elements increases steadily, attracting a growing number of people who want to spend their free time in forest areas.

Keywords: forests, recreation, Szczecin

Wstęp

Nowoczesny styl życia, któremu najszybciej ulegają mieszkańcy obszarów miejskich, promuje model zachowań obejmujący częstą i urozmaiconą aktywność ruchową człowieka, pozwalającą na zachowanie zdrowia i kondycji do późnego wieku, a także umożliwiającą realizację zróżnicowanych pasji i zainteresowań. Dla mieszkańców miast, których tempo życia stale

wzrasta, ważna jest możliwość podejmowania aktywności rekreacyjnej w miejscu stałego zamieszkania, zarówno w dni powszednie (po pracy) jak i w weekendy. Atrakcyjność tego typu aktywności wzrasta, jeśli można ją realizować w przyjaznym i ciekawym otoczeniu, a za takie uznawane jest środowisko przyrodnicze. Szczecin jest miastem o dużej powierzchni (ponad 300 km²) i zróżnicowanym środowisku przyrodniczym, w którym dominujący udział mają obszary wodne i zielone (odpowiednio 25% i 20%). Mieszkańcy miasta (prawie 400 000 osób), mają więc wielorakie możliwości spędzania wolnego czasu i realizacji aktywności rekreacyjnej w środowisku przyrodniczym. Celem opracowania jest ocena możliwości wykorzystania obszarów leśnych Szczecina dla realizacji aktywności turystycznej i rekreacyjnej mieszkańców.

Nowe trendy we współczesnej turystyce i rekreacji jako stymulacja aktywności rekreacyjnej w miejscu zamieszkania

Zarówno współczesna turystyka, jak i rekreacja nieustannie ulegają zmianom, będącym wynikiem zróżnicowanych przyczyn, wśród których istotne znaczenie mają nowe trendy determinujące charakter i rodzaj aktywności podejmowanych czasie wolnym. Z punktu widzenia zachowań i aktywności podejmowanych w stałym miejscu zamieszkania za kluczowe można uznać trendy, które promują zdrowy i proekologiczny styl życia. Jest to przyczyną zmian w sposobie spędzania czasu wolnego oraz zwiększenia oczekiwań w stosunku do otoczenia w którym dana aktywność ma miejsce, ze szczególnym uwzględnieniem rodzaju i jakości środowiska przyrodniczego. Potrzeba spędzania czasu wolnego w sposób aktywny przyczynia się do stałego rozwoju rekreacji, rozumianej jako zespół zachowań podejmowanych poza obowiązkami zawodowymi, rodzinnymi i społecznymi, które służą wypoczynkowi, rozrywce oraz rozwojowi psychospołecznemu człowieka (Panasiuk 2011), w tym samodoskonaleniu związanemu z zajęciami o charakterze hobbystycznym, ruchowym, sportowym, turystycznym, rozrywkowym (Kwilecka 2006). Spośród szeregu tendencji identyfikowanych we współczesnej rekreacji (Panasiuk 2011), można wyróżnić te, które przyczyniają się do podejmowania aktywności rekreacyjnej w miejscu stałego zamieszkania, czyli:

- wzrost świadomości korzyści płynących z aktywnego spędzania wolnego czasu, związanych zarówno z możliwością samorealizacji i rozwoju osobowości, jak i realizacją zasad prozdrowotnego trybu życia,
- preferowanie rekreacji w otoczeniu przyrody jako formy aktywności fizycznej w kontakcie z naturą pozwalającej na osiągnięcie relaksu,
- dynamiczny rozwój ekstremalnych form rekreacji w środowisku przyrodniczym i w przestrzeni miejskiej, związanych z potrzebą samorealizacji osób o wysokich aspiracjach i potrzebach rywalizacji.

Rekreacja ruchowa jest realizowana przy wykorzystaniu zróżnicowanych środków rekreacji, definiowanych jako „zespół ćwiczeń, procedur i czynności oraz przedmiotów i urządzeń, za pośrednictwem których oddziałuje się na organizm człowieka w zależności od potrzeb z uwzględnieniem indywidualnych zainteresowań i w określonych celach” (Toczek-Werner 1999). Wśród środków rekreacji obejmujących ćwiczenia fizyczne i urządzenia do ich realizacji oraz elementy podnoszące atrakcyjność zajęć i ich efektywność wyjątkowe znaczenie przypisuje się otoczeniu przyrodniczemu, ze względu na jego prozdrowotną funkcję. Jednym z łatwo dostępnych i chętnie wybieranych na miejsce rekreacji elementów środowiska przyrodniczego jest las, definiowany jako określony typ ekosystemu, wyróżniający się dużym udziałem ilościowym zwarto rosnących drzew (Pawlikowska-Piechotka 2009). Atrakcyjność środowiska leśnego wynika z szeregu czynników, ale podstawowe znaczenie ma zdolność lasu do modyfikacji warunków bioklimatycznych i tworzenia mikroklimatu, którego charakter jest przy-

jazny dla człowieka. Rozproszone promieniowanie słoneczne, niski poziom hałasu, czyste powietrze i otoczenie zieleni sprzyjają regeneracji sił fizycznych i psychicznych człowieka. Dodatkowo zróżnicowanie ukształtowania powierzchni, występowanie cieków wodnych oraz obiektów i obszarów unikatowych objętych ochroną, podnoszą wartość lasów jako obszarów wykorzystywanych celach rekreacyjnych. Zachowanie właściwych proporcji pomiędzy właściwymi funkcjami lasu a jego użytkowaniem przez człowieka (w tym rekreacyjnym), ma kluczowe znaczenie dla utrzymania środowiska leśnego w stanie równowagi ekologicznej gwarantującym jego dalszą przydatność dla człowieka.

Szczególnego znaczenia nabiera wykorzystanie lasów w obszarach zurbanizowanych. Wzrastająca liczba mieszkańców tych obszarów szukając możliwości wypoczynku i rekreacji coraz częściej korzysta z obszarów leśnych, które dobrze wpisują się w trend zdrowego i proekologicznego stylu życia tworząc komfortowe przyrodnicze otoczenie dla podejmowanych przez mieszkańców aktywności. Lasy w obszarach zurbanizowanych (i ich najbliższym otoczeniu) są obecnie miejscem codziennej i stałej obecności mieszkańców, co wymaga zapewnienia odpowiedniej infrastruktury dla rekreacji i wypoczynku, a także stworzenia systemu ochrony środowiska leśnego przed nadmierną eksploatacją.

Zróżnicowanie terenów zielonych w Szczecinie i poziom ich zagospodarowania

Szczecin jest miastem położonym w obrębie Wzgórz Szczecińskich, głównym zaś elementem determinującym jego strukturę i funkcje pozostaje położenie w obszarze ujściowym rzeki Odry, która dzieli miasto na trzy główne części. Ponad 1/5 rozległego powierzchniowo miasta zajmują obszary zielone o zróżnicowanym charakterze. Wśród nich można wyróżnić tereny zieleni miejskiej, obszary ogrodów działkowych oraz tereny leśne. Łącznie z obszarami wodnymi i użytkami rolnymi stanowią one ponad 65% powierzchni Szczecina, w sposób istotny wpływając na charakter miasta oraz kształtując korzystne warunki zdrowotne i rekreacyjne dla mieszkańców. Powierzchnia zieleni miejskiej w Szczecinie, pełniącej funkcje rekreacyjne, reprezentacyjne, ekologiczne oraz techniczne to ponad 530 ha, obejmujących (Program 2004):

1. Parki, które zajmują ok. 27% powierzchni obszarów zieleni miejskiej.
2. Cmentarze (ok. 37%), spośród których największy jest Cmentarz Centralny (168 ha) będący największą nekropolią w Polsce, a trzecią w Europie, mający charakter parku z wyjątkowo bogatą i zróżnicowaną florą.
3. Zieleńce (ok. 10%) zaliczane do mniejszych elementów zieleni (ponad 90).
4. Zieleń uliczna (ok. 26%) towarzysząca ciągom komunikacyjnym.

Na terenie miasta znajdują się także ogrody działkowe (ok. 1 200 ha), stanowiące zielen rekreacyjną o ograniczonej dostępności publicznej, położone głównie w lewobrzeżnej części miasta; na ponad 110 zespołów ogrodów, jedynie 14 jest zlokalizowanych na Prawobrzeżu (Raport 2010).

Najistotniejszym elementem terenów zielonych Szczecina są obszary leśne pozostające w granicach administracyjnych miasta. Ich powierzchnia sięga prawie 5 500 ha, są położone głównie w północnej, południowej i południowo-wschodniej części Szczecina. Można wśród nich wyróżnić dwa główne kompleksy o podobnej wielkości (Diagnoza 2010):

1. Lasy Państwowe (2 716 ha) to część nadleśnictw: Trzebież, Kliniska i Gryfino.
2. Lasy miejskie (2 764 ha) w których funkcja ochronna jest przemieszana z rekreacyjną. Są one częścią trzech puszczy położonych w dolnym biegu Odry: lasy po zachodniej stronie Odry znajdują się w rejonie Puszczy Wkrzańskiej, południowo-wschodnia część związana jest z Puszcza Bukową, natomiast od wschodu i północnego-wschodu są częścią Puszczy Goleniowskiej. Obszar lasów miejskich podzielony jest na dwa leśnictwa: Leśnictwo Głę-

bokie obejmujące lasy po zachodniej stronie Odry (1 735,27 ha) i Leśnictwo Dąbie obejmujące lasy po wschodniej stronie Odry (1 044,90 ha).

Na obszarze lasów miejskich wyróżnia się 13 kompleksów leśnych, z których największe to: Las Arkoński (976,90 ha), Dąbie (465,56 ha), Głębokie (351,77 ha), Mścięcino (281,46 ha) i Zdroje (151,03 ha). Dominujące gatunki drzew to sosna *Pinus silvestris* (ponad 42% w Lasach Państwowych i ponad 51% w Lasach Miejskich), olsza *Alnus glutinosa* (odpowiednio 40% i 11%) oraz dąb *Quercus robur* (odpowiednio 5% i 15%), poza nimi występują także takie gatunki jak: buk *Fagus silvestris*, brzoza brodawkowata *Betula verrucosa*, robinia akacja *Robinia pseudoacacia*, modrzew *Larix* sp., topola *Populus* sp., kasztanowiec *Aesculus hypocastanus*, świerk *Picea abies*, grab *Carpinus betulus* (Studium 2008). Fauna i flora lasów szczyńskich obejmuje gatunki objęte całkowitą lub częściową ochroną (ponad 30 gatunków roślin i ponad 150 gatunków zwierząt). Obszar szczyńskich lasów jest także terenem, na którym zlokalizowana jest przeważająca część obiektów i obszarów przyrody prawnie chronionej, znajdujących się w granicach administracyjnych Szczecina (ok. 6%).

Lasy w obrębie miasta pełnią zróżnicowane funkcje, z których za najistotniejsze uznawane są funkcje związane z neutralizacją zanieczyszczeń oraz odnową zasobów tlenu, wpływające na mikroklimat otoczenia (Program 2004). Jednocześnie sprzyja to funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej, która przez mieszkańców często jest postrzegana jako jedyna, a z pewnością najbardziej atrakcyjna funkcja lasu.

Zróżnicowanie zagospodarowania rekreacyjnego w lasach Szczecina

Obszary leśne mogą być wykorzystywane dla rekreacji i wypoczynku właściwie bez ich specjalnego przygotowania, ale odpowiednie zagospodarowanie pozwala przede wszystkim na ochronę lasu poprzez ukierunkowanie zróżnicowanych aktywności realizowanych w jego obrębie na tereny dla nich najbardziej odpowiednie, a jednocześnie najmniej obciążające dla lasu. Atrakcyjna, dobrze utrzymana i ulokowana infrastruktura sprzyja podejmowaniu aktywności w obrębie lasu i często ma znaczenie stymulujące mieszkańców do spędzania czasu w lesie.

W kompleksach leśnych w obrębie miasta znajduje się około 200 km pieszych znakowanych szlaków turystycznych. Tereny te w niewystarczającym stopniu są przystosowane (poprzez odpowiednie zagospodarowanie i infrastrukturę) do aktywnego spędzania czasu i wypoczynku. Dodatkowo na obszarach leśnych wytyczono także szlaki rowerowe: 17,6 km dróg pieszo-rowerowych, 52,2 km ścieżek rowerowych i około 40 km szlaków rowerowo-piesznych w lasach komunalnych. Długość ścieżek systematycznie wzrasta przy okazji modernizacji i przebudowy ciągów komunikacyjnych, ale jest ich wciąż za mało i nie tworzą spójnego systemu – są to w większości pojedyncze, krótkie odcinki (Raport 2010). W lasach miejskich dodatkowo wytyczono: ścieżki dydaktyczne (np. „W poszukiwaniu tajemnic zielonego łądu” – w Puszczy Bukowej), ścieżki i szlaki przyrodnicze (np. „Nad Jeziorem Głębokim”, szlak przyrodniczy im. Ireny i Karola) oraz dwie ścieżki zdrowia, ulokowane w Puszczy Wkrzańskiej – 3,2 km i Puszczy Bukowej – 2,1 km (www.zuk.szczecin.pl/aktualnosci/).

Obiekty zagospodarowania infrastrukturalnego na obszarach leśnych Szczecina powstały głównie na terenach lasów miejskich. Można do nich zaliczyć polany rekreacyjne o zróżnicowanym charakterze, najczęściej wyposażone w zadaszone miejsca piknikowe, ławki i wiaty ogniskowe, a czasami posiadające również infrastrukturę do uprawiania czynnej rekreacji: boiska, stoły do gry w szachy i tenisa stołowego oraz miejsca parkingowe. W szczyńskich lasach jest obecnie 17 polan rekreacyjnych, z których większość jest ulokowana w lewobrzeżnej części miasta. Dodatkowo utworzono trzy polany wypoczynkowe z psimi wybiegami. Działa również Edukacyjna Pracownia przyrodnicza „Na Głębokim”, której zadaniem jest wzbogace-

nie wiedzy środowiskowej oraz podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej dzieci, młodzieży i innych osób zainteresowanych tematyką przyrodniczą. Słabe wyposażenie w obiekty infrastrukturalne obszarów pozostających pod zarządem Lasów Państwowych (dwa miejsca wypoczynkowe) jest być może wynikiem tego, iż stanowią one stosunkowo niewielką obszarowo i skrajną część nadleśnictw, do których należą.

Na obszarach leśnych Szczecina (lub ich obrzeżach) są ulokowane także obiekty, powstające w wyniku inicjatyw podejmowanych przez rady osiedlowe lub przedsiębiorców prywatnych. Do pierwszej grupy można zaliczyć tzw. siłownie pod chmurką. Pierwsza z nich powstała na w Parku Chopina w 2005 r., a obecnie funkcjonuje ich już osiem. Prywatnym przedsięwzięciem urozmaicającym wypoczynek na obszarach leśnych jest park linowy (jedeny w Szczecinie) utworzony w 2009 r. w rejonie kąpieliska Głębokie (Raport 2010), a także kompleks sportowo-rekreacyjny Szczecińska Gubałówka z dwiema oświetlonymi i sztucznie naśnieżanymi trasami narciarskimi wraz z wyciągiem orczykowym, lodowiskiem, stokiem dla saneczkarzy, a w okresie letnim torem do zjazdu górskimi hulajnogami oraz igielitowym stokiem narciarskim (ekologia.szczecin.pl).

Zróżnicowanie obszarów leśnych Szczecina, ich relatywnie duża powierzchnia przypadająca na 1 mieszkańca (ok. 150 m²), a wg Światowej Organizacji Zdrowia WHO wystarczające jest 50 m²) oraz ich łatwa dostępność powodują, że mieszkańcy Szczecina stosunkowo często wybierają wypoczynek na ich obszarze. Szacunkowo w ciągu roku z urządzeń rekreacyjnych w szczecińskich lasach korzysta ok. 1,5 miliona osób (wg informacji WGKiOŚ UM Szczecin). Oznacza to, że przeciętny mieszkaniec Szczecina korzysta z urządzeń rekreacyjnych w lasach ok. 3-4 razy w roku. Z obserwacji wynika, że najczęściej podejmowane typy aktywności na obszarach leśnych Szczecina to spacer, turystyka piesza i rowerowa oraz coraz częściej nordic walking.

Pilotażowe badania prowadzone przez Urząd Miasta Szczecin (Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska) w wybranych obiektach rekreacyjnych potwierdzają, iż służą one przede wszystkim mieszkańcom i są wykorzystywane głównie w weekend, chociaż także w tygodniu liczba osób wypoczywających w lesie jest relatywnie duża. Analiza miejsc zamieszkania osób nie będących mieszkańcami Szczecina, pokazuje ich duże zróżnicowanie (są to zarówno miejscowości podszczecińskie, jak i odległe od Szczecina, Sosnowiec, Warszawa, Łódź) wskazując na ich raczej przypadkową obecność w szczecińskich lasach. Może jednak świadczyć o atrakcyjności obszarów leśnych Szczecina, skoro te osoby zdecydowały się swój czas spędzić właśnie w lasach, a nie korzystając z innych atrakcji miasta.

Podsumowanie

Szczecin jest miastem posiadającym duży udział terenów zielonych w powierzchni miasta, a większość z nich to obszary leśne. Obszary te charakteryzują się dużym zróżnicowaniem, co predysponuje je do pełnienia zróżnicowanych funkcji rekreacyjnych i realizacji bardzo różnych form aktywności na ich obszarze. Jednakże połowa tych terenów (Lasy Państwowe) pozostaje niezagospodarowana, co powoduje, że ruch rekreacyjny skupia się na pozostałym obszarze (lasy miejskie), którego poziom zagospodarowania stale wzrasta, ale biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców Szczecina jest zdecydowanie niewystarczający. Kumulacja infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej na niewielu obszarach przyczynia się do koncentracji ruchu rekreacyjnego, powodując nadmierne obciążenie środowiska przyrodniczego (szacuje się, że normy chłonności są przekroczone ok. 15-16 razy). Mimo istnienia przynajmniej kilku różnych inicjatyw/programów mających na celu integrację obszarów zielonych w Szczecinie (Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcze Szczecińskie”, System Zieleni Miejskiej) nadal nie istnieje spójny system zagospodarowania i wykorzystania obszarów leśnych Szczecina, który sprzyjałby za-

równy mieszkańcom, jak i równowadze ekologicznej lasów. Duży potencjał rekreacyjny jakim dysponują szczecińskie obszary leśne pozostaje więc wykorzystany jedynie częściowo.

Literatura

- Diagnoza 2010. Diagnoza społeczno-gospodarcza Szczecina. Szczecin.
- Kwilecka M. (red) 2006. *Bezpośrednie funkcje rekreacji*. ALMAMER, Warszawa.
- Panasiuk A. (red) 2011. *Ekonomika turystyki i rekreacji*. PWN, Warszawa.
- Pawlikowska-Piechotka A. 2009. *Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne*. Novae Res Wydawnictwo Innowacyjne, Warszawa.
- Program 2004. Program konserwacji i bieżącego utrzymania istniejących terenów zieleni miasta. Szczecin.
- Raport 2010. *Raport o stanie miasta Szczecin*. Szczecin.
- Studium 2008. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecina. Szczecin.
- Toczek-Werner S. 1999. *Podstawy rekreacji i turystyki*. Wydawnictwo AWF, Wrocław.

Beata Meyer

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług

Katedra Zarządzania Turystyką

Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrowiskowej

beata.meyer@wzieu.pl